

EL BISBAT DE VIC A L'EPOCA DEL BISBE VEYAN (1784-1815)

A . Justificació del treball i fonts consultades

per Valentí Girbau

El pràctic desconeixement que tenim sobre l'església catalana del segle XVIII en els seus aspectes concrets i la importància dels bisbats com a referències obligades en un context d'Antic Règim , em va empenyer -després de les naturals reformulacions de la idea inicial - a treballar la globalitat del bisbat de Vic en un moment particularment interessant - finals de l'Antic Règim - i coincidint amb el llarg episcopat de Francisco de Veyan y Mola (bisbe de Vic entre 1784 i 1815), personatge molt poc conegut i que va donar al bisbat de Vic l'empremta de la seva forta personalitat i esperit renovador . D'aquí , doncs, el títol de la tesi “ El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyan (1784 - 1815)”.

La tesi es va plantejar , des d'un primer moment , com una anàlisi que contempla en la seva globalitat l'estat i el dinamisme intern - de la vida parroquial, sobretot - del bisbat de Vic, que a finals del segle XVIII abastava una llarga franja de l'anomenada Catalunya Central, des del Ripollès , Collsacabra i Guilleries fins a la Segarra i la part NE de la Conca de Barberà, passant per les comarques d'Osona , el Bages i l'Anoia .

Per això , i expressament , a més dels continguts que reflecteix la documentació episcopal o la més general existent a diferents arxius civils i eclesiàstics , es destaquen noms de parròquies i es detallen i contrasten situacions locals extretes de diferents arxius parroquials que al meu criteri aporten un contrapunt del tot necessari a la documentació oficial pròpiament dita i que s'escau als objectius d'un treball de les característiques del present .

Al mateix temps, però, hagués estat inconseqüent deixar de banda la figura del bisbe Francisco de Veyan y Mola, el qual rep un tractament específic en un dels capítols alhora que actua com a fil conductor i referència obligada en ser present directa o indirectament al llarg dels diferents apartats de la tesi .

Considerat això, l'estudi, essencialment, és un treball d'investigació a partir de fonts documentals inèdites , amb inexistència d'informació bibliogràfica que tracti en la seva globalitat l'estat del bisbat de Vic durant l'època estudiada. Els treballs publicats d'Eduard Junyent, Miquel Furriols, Antoni Pladevall, Fortià Solà i Modest Reixach, entre alguns altres, fan aportacions valuoses en els àmbits d'història local, parroquial o temàtica específica sobre la Guerra del Francès, sense incidir, però, en una visió general del bisbat de Vic de finals del segle XVIII i començament del s. XIX.

D'ací, doncs, que les fonts consultades siguin fonamentalment manuscrites, extretes de diferents arxius eclesiàstics i civils. D'entre els primers, cal destacar els fons de la Mensa Episcopal de l'Arxiu Episcopal de Vic, els arxius parroquials dipositats en ell i també la documentació de l'Arxiu Capitular de Vic. Els fons de l'Arxiu Episcopal de Vic, d'una riquesa prou coneguda i pel fet de concentrar documentació referent a tot el bisbat, m'han permès extreure la informació que constitueix el gruix fonamental de la tesi. Pel que fa als arxius parroquials, s'han consultat fons de 35 arxius parroquials diferents, atenent a criteris d'existència dels fons , interès per a la investigació, varietat geogràfica i diferent pes demogràfic de les parròquies .

D'interès ja més específic, els fons dels arxius del Ministerio de Asuntos Exteriores i Historico Nacional de Madrid, Sertoriano d'Osca, Diocesa de Lleida i Capitular de Saragossa m'han proporcionat punts de referència fonamentals de la biografia i curriculum del bisbe Veyan i del seu procés de presentació i nomenament com a bisbe de Vic. La documentació consultada als arxius provincials dels Franciscans i Caputxins de Catalunya i a diferents arxius conventuals del bisbat m'ha possibilitat conèixer

aspectes interns dels ordes religiosos, en aquest cas, però, amb limitacions degut a la precarietat de les fonts existents .

B. Aportacions del treball de recerca

Les conclusions del treball de recerca les podem sistematitzar en els següents punts :

1. El bisbat de Vic, els límits del qual hem precisat més amunt, participava plenament, a finals del segle XVIII, de l'expansió demogràfica i econòmica del segle, evidenciant moltes de les seves contradetes un gran dinamisme. La seva disposició transversal, incloïa un territori d'altiplans, seccionat en sentit N-S per eixos fluvials i planes (Conca d'Odena, Llobregat-Pla de Bages, Ter - Plana de Vic). Aquesta configuració no facilitava -tampoc avui- la comunicació en sentit NE-SO , independentment de l'estat dels camins -en força mal estat la majoria d'ells, tal com ho posen en evidència testimonis de contemporanis- ; prova d'això ho és els 10 mesos que emprà el bisbe Veyan en visitar l'any 1786 totes les parròquies del bisbat .

La recuperació del marc geogràfic-administratiu del bisbat ens ofereix l'existència d'unes demarcacions bàsiques: un oficialat amb seu a Vic i 5 deganats (Sant Joan de les Abadesses, Manresa, Igualada, els Prats de Rei i Santa Coloma de Queralt); una trama bàsica de 214 parròquies, 104 sufragànies i 243 capelles. A destacar, la presència de "veredas" o circumscripcions internes que aplegaven a parròquies d'una mateixa contrada, de gran importància administrativa a l'hora d'assegurar la transmissió de les diferents pastorals i circulars.

El conjunt de feligresos del bisbat, distribuïts entre les parròquies i sufragànies citades devia superar en poc el nombre de 100.000 l'any 1787, xifra que amb les precaucions degudes era equivalent aproximadament a l'11% del total de la població de Catalunya. Aquests habitants es distribuïen desigualment pel territori del bisbat :

L'oficialat de Vic concentrava el 55% de la població total; el deganat de Manresa, el 20%; els d'Igualada i Sant Joan de les Abadesses un 8% cadascun; el dels Prats de Rei el 5% i el de Santa Coloma el 4%. La majoria de parròquies -que no de població- es distribuïa en nuclis rurals dispersos (51%); un 38% eren conceptuades com a lloc amb nucli agrupat; 22 eren viles i 2, ciutats (Vic i Manresa).

2. En connexió amb el marc d'expansió demogràfica i econòmica abans esmentat, assistim a l'últim terç del segle XVIII a una autèntica febre constructora de noves esglésies o ampliació de les existents així com a importants obres de reparació de les estructures dels edificis i el seu adecentament interior. Pel que fa al primer aspecte cal destacar la constatació de 31 obres distribuïdes entre les diferents demarcacions del bisbat i treballs d'obres menors en 68 parròquies. Pel que fa al seu finançament, era el rector i els obrers els qui tenien la responsabilitat de destinar -hi els fons i promoure els treballs necessaris. La realitat feia que en la majoria dels casos els fons ordinaris de l'obra fossin del tot insuficients, cosa que exigia trobar-ne d'altres. D'ací les acaptes extraordinàries, almoines recollides per les confraries de la parròquia i facilitats atorgades pel bisbe als parroquians (llicència per treballar-hi de franc en dies festius o concessió d'indulgències per cada jornal treballat o el seu equivalent en forma d'almoïna, com a més freqüents). Aquests procediments no garantien, però, que les obres sempre es portessin a terme amb determinació; eren freqüents les tensions internes en el sí de la comunitat parroquial i això, sense excloure en alguns casos la incúria dels obrers i la poca determinació del rector. Per això, a les actes de les visites pastorals sovintegen advertiments i serioses determinacions del bisbe a fi d'assegurar la ràpida realització dels treballs.

Esment especial en aquest àmbit de noves construccions -i deixant de banda els canvis en el criteri inicial i les tensions que van existir entre el bisbe i el Capítol de la catedral-, mereixen els treballs i el finançament de la nova catedral de Vic, tant per la durada de les obres (del 1781 fins al 1803), com pel seu elevat cost, unes 250.000

lliures , equivalent en unes disset vegades al valor de la mitra de Vic en un any -tipus a finals del segle XVIII. La importància de la despesa obligà a un esforç econòmic al bisbe i al Capítol, amb un 16% i un 14% del cost total, respectivament. La partida més important, amb un 36%, provingué del valor de la Chantria vacant de la catedral, aplicada a l'obra prèvia autorització reial. La resta es va repartir entre les almoines obtingudes a les acaptes que es feien anyalment a Vic, donatius de particulars, capitulars, parròquies, rectors i el producte d'alguns beneficis aplicats.

La contribució del bisbe Veyan a les obres de la catedral de Vic és lloable si hom considera que la mitra de Vic era una de les més pobres de Catalunya. Tot considerant les naturals oscil·lacions degudes a la variabilitat de les collites i dels preus, l'any 1802 tenia uns ingressos íntegres -sense contemplar càrregues -de 150.000 rals, molt per sota dels bisbats de Barcelona, Tarragona, Tortosa o Girona i lleugerament superior al d' Urgell i Solsona. Per altra part el seu pes específic entre 1740 i 1799 dins el conjunt de les rendes de les mitres catalanes havia baixat dos punts (del 7,52% al 5,48 %). Considerant la procedència dels ingressos, és destacable el pes abassagador del delme amb el 75% del total d'ingressos l'any 1779 - deduïdes ja les càrregues derivades de la seva percepció-. Les depeses fixes ordinàries representarien entorn a un 20% dels ingressos.

3. D'acord amb les dades del cens de Floridablanca, el bisbat de Vic tenia, l'any 1787, 903 eclesiàstics pertanyents al clergat secular, amb una relació de 111 h. per eclesiàsti de mitjana, per sota de l'índex general de Catalunya.

D'acord amb la informació proporcionada pels expedients d'ordenació, l'oficialat de Vic, i més concretament la part centre-nord de la Plana i el Lluçanès, era ja el filó d'on sortien la majoria dels eclesiàstics. Aquesta era la distribució dels 648 tonsurats del període analitzat (el 81,5%) dels quals tenim informació sobre el seu origen geogràfic: l'oficialat, amb Vic -ciutat (69%); deganat de Manresa (15%); deganat de Sant Joan de les Abadesses (6%); deganat dels

Prats de Rei (4%); deganat de Santa Coloma de Queralt (3%); deganat d'Igualada (2%). Si bé la participació dels deganats s'ajusta a grans trets al seu pes demogràfic, no deixa de sorprendre el baix índex d'Igualada, per sota del seu percentatge de població respecte al conjunt del bisbat .

Pel que fa a l'extracció social dels tonsurats, considerant dades del 70% dels 795 tonsurats, cal concloure que el 53% pertanyien a famílies pageses (un 11,5 % com a fills d'hereus de mas i un 35% sota la identificació familiar de fill de pagès). A distància es situaven els fills de pare vinculat a la manufactura -paraires sobretot-; relacionats amb activitats mercantils, el 5% i professions liberals i altres, el 7%. Recapitulant, el gruix dels tonsurats prové de la pagesia benestant, sectors manufacturers dinàmics -paraires-, i burgesia ascendent -velers, comerciants i professions liberals -.

Moltes de les famílies pageses, i sobretot les més benestants - hereus de mas-, utilitzaven el mecanisme de destinar el dot a la creació d'un personat, un patrimoni o un benefici eclesiàstic que revertia a favor del fill cabaler o germà del patró, és a dir l'hereu. Era molt freqüent, també que el dit benefici o qualsevol altre fundat per algun eclesiàstic, en morir el seu obtentor, es mantingués vinculat a un altre fill de la família. Aquests mateixos mecanismes es donen en sectors manufacturers i professions liberals.

Interessant, també, és quantificar el nombre de clergues que arribaven a la condició de preveres, aquests amb plena responsabilitat de cura d'ànimes. Confirmant els estudis fets pel Dr. Joan Bada a la diòcesi de Barcelona per a l'etapa 1795-1830, només un 21% dels 795 clergues tonsurats no arribaven a preveres, situació completament inversa a la que es donava a la diòcesi de Barcelona durant el segle XVII.

Per altra part, i en comparació amb altres diòcesis, bona part dels rectors i eclesiàstics vivia pobrement. Un 14% dels rectors percebia uns ingressos anuals equivalents o fins i tot inferiors a 150 lliures, quantitat que amb prou feines permetia uns nivells de subsistència dignes. Només una minoria tenia uns ingressos mínimament decents,

lluny, però, dels valors percebuts a les diòcesis de Barcelona i Girona.

Si considerem una anàlisi qualitativa, hi ha conductes d'eclesiàstics gens exemplars. Sense ser general, però, sovintegen pràctiques absentistes a l'hora de les obligacions comunitàries, el bisbe Veyan critica reiteradament la descurança en el vestir i en les actituds i en els beneficiats s'observen freqüents incompliments de les seves obligacions. Els capítols provincials dels ordes regulars -cas dels caputxins -posen en evidència una preocupació pel relaxament de les conductes i la influència negativa d'una realitat canviant, cosa que provoca maldecaps als pares provincials.

Excepte algun cas excepcional, els rectors, però, compleixen amb la residència i no hi ha evidències de relacions d'eclesiàstics amb dones. Als convents de religioses, l'estat de la vida monàstica es, en línies generals, satisfactori: es practicava la pobresa i l'austeritat i s'observava la clausura.

Més greu sembla l'estat de l'administració parroquial: són moltes les parròquies que no tenien actualitzats els llibres de celebracions, causes pies o llibres de comptes. Hi sovintejava el desordre i la confusió i en alguns casos fins i tot faltava la formalització dels corresponents llibres, aspectes, aquests, també aplicables als convents del clergat regular. La descurança de molts rectors havia provocat importants endarreriments en el cobrament de determinades rendes, sobretot pensions de censals i drets de sagristia. Malgrat que aquestes irregularitats les detecta el bisbe Veyan i adopta mesures, el problema persisteix i s'eternitza.

4. Sense exagerar, podem situar al bisbe Veyan (Tamarit de la Llitera, 1734 - Vic, 1815) entre les personalitats senyaleres de l'episcopat català de finals del segle XVIII i començament del XIX. El vigor de la seva personalitat i actuació pastoral es manifesta amb força i omple de contingut un moment clau de la història de l'església catalana.

En aquest sentit cal remarcar com a definidores de la seva ideologia i actuacions: l'austeritat i rigor personals; el seu missatge

ideologia i actuacions: l'austeritat i rigor personals; el seu missatge reformista -no jansenista- preocupat pel bon funcionament administratiu de les parròquies i l'exemplaritat dels eclesiàstics en l'exercici de les seves tasques; la seva oposició a les formes externes de vivència de la fe properes al folklorisme o barrejades amb manifestacions profanes; la generositat i coherència posada a prova durant la Guerra Gran i la Guerra del Francès així com la ponderació i realisme en els seus judicis -valorats per les autoritats, en considerar-lo interlocutor de confiança- ; l'esperit il·lustrat i la seva preocupació en el camp social, aspectes materialitzats, entre altres, amb la creació de la biblioteca episcopal (1806) o l'impuls que va donar al Seminari de Vic en els àmbits econòmic i acadèmic; finalment, la seva voluntat d'apropar-se als rectors, eclesiàstics i feligresos mitjançant les visites pastorals (en realitzà personalment 3 o fins i tot en alguns casos 4) i també amb la redacció i impressió de 83 circulars i pastorals (només 6 d'elles en català).

Aquestes característiques que hem senyalat coexisteixen, però, amb una ferma fidelitat a l'absolutisme. Regalista moderat, participava de les posicions d'altres bisbes del seu temps i dels il·lustrats espanyols en el sentit de considerar una reforma de l'església a l'empara d'un monarca il·lustrat, protector de la fe i promotor de les reformes i del progrés del país. Per altra part, convençut defensor de les prerrogatives de l'Església, rebutjà amb fermesa el decret de les Corts de Càdis de febrer de 1813 que abolia la Inquisició i es negà a fer-lo circular per la diòcesi .

5. Si hom considera l'àmbit parroquial, la figura del rector es perfila com a peça bàsica que actua de nexa amb l'exterior de la parròquia però que alhora viu plenament imbricat en ella. D'ací que les relacions amb els parroquians siguin en uns casos de solidaritat i col·laboració i en altres d'enfrontament, aspectes dels quals la documentació consultada n'ofereix algunes mostres .

Responsable del govern de la parròquia, el rector exerceix les diferents funcions religioses, intervé decissivament en l'elecció

ordinàries de l'obra. Les fonts de sosteniment de les rectories provenien dels drets d'estola, pensions de censals lligades a determinades celebracions i la percepció del delme i primícia. El pes específic d'aquesta darrera percepció -al igual que les altres, subjecte a importants endarreriments- constituïa el gruix fonamental dels ingressos en petites parròquies rurals, essent secundari en parròquies més grans.

Al costat del rector, obrers i confreres participen activament en la vida parroquial. Pel que fa al càrrec d'obrer i en petites -mitjanes parròquies rurals, sembla evident el protagonisme dels pagesos propietaris- de masos que feien sagristia -o algun masover de casa forta, alhora que s'observa una clara tendència a la concentració del càrrec en poques persones. Si hom considera els mecanismes d'elecció, cal destacar, tal com s'ha dit, la intervenció del rector en tots ells: elecció pels caps de casa prèvia proposta feta pel rector (Sora); elegit per l'obrer sortint amb l'expressa voluntat del rector (Rupit, Sant Julià de Cabrera); elegits a sort d'entre unes propostes pactades prèviament entre el rector i els pagesos propietaris i masovers (Vidrà); rotació ben vista pel rector de la qual en formaven part els masos de la parròquia(Saderra);sistema mixt : rotació entre els masos del terme i elecció amb propostes prèvies per al representant de la vila (Alpens, Sant Feliu Sasserra, Vilanova de Sau i Santa Coloma de Centelles).

Arribant a la base de la vida parroquial, cal parar atenció a tres aspectes essencials: el calendari festiu i litúrgic, la vivència de la festa i la moralitat dels parroquians.

Sobre el primer aspecte, és destacable el nombre de processons que es celebraven al llarg de l'any litúrgic. En aquest sentit cal distingir les que es feien en honor de la Mare de Déu, les eucarístiques, les de Setmana Santa, les de rogatives i les pròpies dels sants protectors. Al mateix temps, i d'acord amb la documentació consultada provinent de les parròquies ja citades d'Alpens, Vidrà, Sora, Rupit i Sant Julià de Cabrera, constatar dos aspectes: la important concentració de processons en el mes de maig, moment

preparatori de la collita, i el pes important de les processons marianes dins el conjunt (72% del total de les processons celebrades).

Si hom considera la vivència de la festa per part dels parroquians, és evident l'existència d'una dinàmica participativa viva a les manifestacions festives de base religiosa, realitat, però, que s'enfronta amb les crítiques i prohibicions que molt sovint formula el bisbe Veyan, en considerar moltes d'aquestes manifestacions (processons i aplecs, sobretot), incompatibles -per les desviacions profanes que tenien- amb una vivència autèntica de la fe. De fet, els advertiments del bisbe no eren nous -en trobem de manera reiterada al llarg del segle XVIII- fet que confirma que una cosa era detectar una conducta considerada impròpia i una altra, erradicar-la. Sembla que les directrius vagin en una direcció i la voluntat dels feligresos en una altra.

Amb tot, no es pot concloure que els feligresos s'allunyessin decididament de la pràctica religiosa. Les llibretes de compliment pasqual confirmen un majoritari grau de compliment dels preceptes anyals de confessió i comunió, pràctica, per altra part, difícil d'eludir degut a l'estrict control que portava el rector. Més greu, en canvi, sembla el grau de coneixement de la doctrina: testimonis d'ignorància imputables no solament a l'apatia o desinterès dels feligresos sinó també a la negligència manifestada per part d'alguns rectors a l'hora de donar compliment a punts existents a les actes de les visites pastorals o a les instruccions contingudes a les circulars episcopals del bisbe Hartalejo o del mateix Veyan.

6.- La valoració de les repercussions que la Guerra Gran i la Guerra del Francès va suposar per a l'església del bisbat de Vic ofereix almenys cinc conclusions:

a) El contingut patriòtic i alhora religiós dels conflictes afectarà de plè l'Església i els eclesiàstics. Les autoritats civils buscaran la col.laboració patriòtica i econòmica dels eclesiàstics i en aquest sentit, el bisbe Veyan es convertirà en intermediari lleial, exercint aquest paper mitjançant pastorals i circulars i una inqüestionable generositat

personal.

b) Durant la Guerra del Francès, la postura inicial de l'alt clergat –caracteritzada per un cert compromís i esperit moderador a fi d'evitar la radicalització–, s'anirà desdibuixant i abandonarà aviat càrrecs i protagonisme. El baix clergat, en canvi, es mostrarà actiu i decidit amb la causa patriota, particularment els rectors i vicaris i membres del clergat regular.

Consideració especial mereix l'actitud del bisbe Veyan, en romandre a Vic durant les diferents ocupacions franceses de Vic, particularment la primera, durant l'any 1809. Sostinguda aquesta actitud amb arguments basats en la doctrina de Sant Agustí i principis humanitaris, no renunciarà mai a cap dels seus principis, mantenint una actitud digna i patriota, postura que considerava compatible amb el jurament d'obediència i fidelitat a Napoleó sempre i quan les circumstàncies, excepcionalment angunioses, així ho exigissin.

c) En canvi, i en general, la resposta econòmica voluntària dels eclesiàstics serà feble. Les autoritats, pressionades per les necessitats i les queixes de molts pobles, consideraran aviat que l'Església contribuïa per sota de les seves possibilitats i no dubtaran en utilitzar mitjans expeditius per obtenir una major col.laboració. En aquest sentit, si a la Guerra Gran s'apunten ja alguns conflictes amb algunes juntes sobre l'apropiació d'una part del delme, a la Guerra del Francès l'exacció legalitzada del mig delme provocarà tensions greus i queixes de tota mena, sobretot per part del Capítol de la Catedral de Vic.

d) Sembla clar que durant la Guerra del Francès l'Església del bisbat de Vic es va veure profundament afectada en les seves rendes. Dades de 1814-1815 ens informen d'un estat d'extenuació econòmica general que afectava a comunitats eclesiàstiques, parròquies i a la mateixa Mitra. En ingressos que provenien fonamentalment del delme, la renda disponible havia quedat reduïda a la meitat o fins i tot menys.

e) En l'àmbit de les idees, no tenim mostres d'afecció d'eclesiàstics a les idees liberals o actituds afrancesades. Així ho

d'eclesiàstics a les idees liberals o actituds afrancesades. Així ho confirma el mateix bisbe Veyan en un informe adreçat l'any 1814 a requeriment del Capità General Campo Sagrado. Per altra part, les poques mostres de jurament d'obediència d'eclesiàstics a Napoleó durant la guerra van ser degudes a les circumstàncies que les feien inevitables més que a una iniciativa espontània.

C. Possibilitats de noves línies d'investigació

Els fons eclesiàstics -particularment els parroquials- no han rebut, malauradament encara per part dels historiadors, l'atenció que el seu contingut mereix i d'ací que coneguem molt parcialment la realitat de l'església catalana de finals de l'Edat Moderna. Precisament el present treball -en el cas del bisbat de Vic- vol omplir aquestes mancances des d'una perspectiva de globalitat, precisant comportaments i vivències però també realitats materials i dades numèriques significatives.

A partir del present treball pel que fa al nostre cas del bisbat de Vic, o en un altre àmbit de demarcació episcopal o parroquial caldria aprofundir i contrastar més diferents aspectes de la dinàmica interna treballant a fons els llibres de l'obra i confraries, llibres de rendes, consuetes, actes de les visites pastorals, correspondència o documentació econòmica amb l'objectiu de perfilar aspectes sobre els quals ens cal molta més informació: l'origen dels ingressos de les rectories i obrerries, el pes real del delme i primícia dins el conjunt d'ingressos rectorals, l'extracció sociològica dels obrers i administradors de les confraries, sense oblidar el gran buit informatiu que tenim sobre la realitat i l'evolució de la percepció del delme de les mitres catalanes -inclosa la de Vic- o la història dels nostres seminaris, en el cas del de Vic encara per escriure. En un altre aspecte, seria ja hora d'aportar noms i exemples d'eclesiàstics caracteritzats per una activitat social o intel·lectual en consonància amb els corrents il·lustrats i de renovació del segle XVIII, aspecte que només coneixem molt parcialment.